

Odgovornost za neispravan proizvod s posebnim osvrtom na nove tehnologije

Bajan, Josip-Alesandro

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Law / Sveučilište u Zagrebu, Pravni fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:199:374706>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-16**

Repository / Repozitorij:

[Repository Faculty of Law University of Zagreb](#)

Sveučilište u Zagrebu

Pravni fakultet

Katedra za trgovačko pravo i pravo društava

Josip Alesandro Bajan

**ODGOVORNOST ZA NEISPRAVAN PROIZVOD
S POSEBNIM OSVRTOM NA NOVE TEHNOLOGIJE**

Diplomski rad

Mentor: izv. prof. dr. sc. Tomislav Jakšić

Zagreb, lipanj 2023.

IZJAVA O IZVORNOSTI

Ja, Josip Alesandro Bajan pod punom moralnom, materijalnom i kaznenom odgovornošću, izjavljujem da sam isključivi autor diplomskog rada, da u radu nisu korišteni dijelovi tuđih radova na nedozvoljen način (bez pravilnog citiranja) te da se prilikom izrade rada nisam koristio drugim izvorima osim onih navedenih u radu.

Josip Alesandro Bajan

SADRŽAJ:

1. UVOD.....	1
2. POVIJESNI RAZVOJ INSTITUTA.....	2
2.1. ZAČETAK AMERIČKOG MODELA – PRODUCT LIABILITY.....	2
2.2. STANJE U EUROPI PRIJE EUROPSKOG MODELA.....	5
2.3. ZAČETAK EUROPSKOG MODELA – DIREKTIVA 85/374/EEZ.....	9
2.3.1. OKOLNOSTI DONOŠENJA.....	9
2.3.2. GLAVNE ODREDBE DIREKTIVE.....	10
2.4. REVIZIJA AMERIČKOG MODELA.....	16
3. IMPLEMENTACIJA DIREKTIVE U NACIONALNA ZAKONODAVSTVA.....	18
3.1. OPĆENITO.....	18
3.2. REPUBLIKA HRVATSKA.....	20
3.2.1. USPOREDBA DIREKTIVE SA ZOO-OM.....	20
3.2.2. ELEMENTI INSTITUTA.....	22
3.2.3. ODNOS PREMA DRUGIM VRSTAMA ODGOVORNOSTI.....	24
3.3. PRAKSA SUDA EUROPSKE UNIJE.....	27
4. EUROPSKI MODEL – DE LEGE FERENDA.....	29
4.1. POTICAJ REVIZIJE.....	29
4.2. GLAVNE ODREDBE PRIJEDLOGA DIREKTIVE.....	30
5. ZAKLJUČAK.....	33
6. POPIS LITERATURE.....	34

1. UVOD

Prima intentio proučavanja materije o odgovornosti za neispravan proizvod bila je autorova zabrinutost oko regulacije umjetno inteligentnih sustava (dalje u tekstu: UI sustava), interneta stvari i robotike kao novih tehnologija te njihovog utjecaja na jedinstveno tržište Europske unije (dalje u tekstu: EU). Europska komisija pokazala je istu zabrinutost osnivanjem stručne skupine, čija je zadaća pomoći u daljnjoj reviziji Direktive 85/374/EEZ¹ i procjeni posljedica koje nove tehnologije stvaraju, s obzirom na institucionalne okvire odgovornosti na razini EU-a, kao i na nacionalnoj razini.

Budući da navedene tehnologije mogu u jednakoj mjeri biti realizirane kao proizvodi ili usluge, uz to što direktiva o neispravnim uslugama nikada nije donesena zbog neuspjelog usuglašavanja oko sadržaja pojma usluga², potrebno ih je (zasad) sagledavati s razine učinkovitog pravnog režima instituta odgovornosti za neispravan proizvod.

No, da bismo došli do analize postojeće (*de lege lata*) i buduće (*de lege ferenda*) regulacije novih tehnologija, potrebno je prvo analizirati povijesni razvoj predmetnog instituta, njegove modele i elemente, međunarodne i nacionalne propise koji ga uređuju, odnos prema drugim vrstama odgovornosti, kao i povezanu sudsku praksu.

Postojanje posebnih pravila o odgovornosti za neispravan proizvod rezultat je činjenice da rješenja koja nude opća pravila o odgovornosti za štetu nisu u dovoljnoj mjeri pružila zaštitu oštećenika u slučaju nastanka štete, i to zbog suvremenog načina stavljanja proizvoda na tržište te njegovog kretanja kroz distributivne lance. S druge strane, velik broj osoba može biti doveden u situaciju pretrpljenja štete na vlastitoj osobi ili imovini, zbog povećane ugroženosti tim često sofisticiranim i složenim proizvodima, proizašlim iz masovne proizvodnje.³

Američka i europska sudska praksa dvadesetog stoljeća pokazala je da su oštećenici često ostajali bez adekvatne odštetnopravne zaštite zato što su morali dokazati krivnju proizvođača.

¹ Direktiva 85/374/EEZ Vijeća od 25. srpnja 1985. o približavanju zakona i drugih propisa država članica u vezi s odgovornošću za neispravne proizvode

² Baretić, M., *Odgovornost za neispravan proizvod*, Autorizirano izlaganje uvodničara Marka Baretića na 111. tribini Pravnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu i Kluba pravnika grada Zagreba, Bilten br. 40., Zagreb, 2006., str. 58.

³ *Ibid.*, str. 31.-33.

Takvu zakonsku pretpostavku bilo je teško ispuniti jer se u takvim parnicama moralo raspravljati o vrlo složenoj tehničkoj, tehnološkoj i sličnoj dokumentaciji proizvođača, što je dovelo do toga da su oštećenici vrlo rijetko uspjeli sa svojim tužbenim zahtjevima. Proizvođač se lako mogao osloboditi odgovornosti ako bi dokazao da je njegov proizvod bio u skladu sa sigurnosnim standardima (sustavi i kontrole kvalitete), propisanim posebnim propisima tehničkog zakonodavstva, a time je bila dovedena u pitanje pravičnost takvog sustava. Daljnji problem bio je u tome da takvi sigurnosni standardi predstavljaju samo solidnu i ekonomski održivu, no ne i potpunu razinu sigurnosti proizvoda. Takav pravni režim potaknuo je stvaranje novog sustava odštetnopravne odgovornosti, tzv. sustav odgovornosti za neispravan proizvod.⁴

2. POVIJESNI RAZVOJ INSTITUTA

2.1. Začetak američkog modela – *product liability*

Temeljni izvori prava u SAD-u općenito, pa tako i za predmetnu materiju, mogu se podijeliti na pisane izvore i precedentno pravo. Slučajevi koji su doprinijeli nastanku posebnih pravila o odgovornosti za neispravne proizvode u američkom pravu bili su prožeti kreativnošću sudaca američkih sudova, a to su *Thomas v. Winchester* (1852.), *MacPherson v. Buick Motor Co.* (1916., izlazak ove vrste odgovornosti za štetu izvan sfere djelovanja ugovornih odnosa), *Baxter v. Ford Motor Co.* (1932.), *Escola v. Coca Cola Bottling Co.* (1944., kalifornijski sudac Traynor u svom izdvojenom mišljenju ističe potrebu uvođenja načela objektivne odgovornosti za štetu nastalu od neispravnog proizvoda), *Henningsen v. Bloomfield Motors* (1960.), *Greenman v. Yuba Power Products, Inc.* (1963., kalifornijski Vrhovni sud prihvaća odgovornost proizvođača za štetu bez

⁴ Baretić, M., *Građanskopravna odgovornost za neispravan proizvod u zdravstvu*, Građanskopravna odgovornost u medicini: okrugli stol održan 27. veljače 2008. u palači HAZU u Zagrebu, 2008., str. 53.-54.

obzira na njegovu krivnju, tj. zasniva načelo objektivne odgovornosti – *strict liability*) i ostali.⁵ Slijedom navedenog, pravni temelj za naknađivanje šteta izazvanih neispravnošću proizvoda (*cause of action*), kroz institut odgovornosti za neispravan proizvod kao sustav objektivne izvanugovorne odgovornosti za te vrste šteta, zaživio je u svom prvotnom obliku u SAD-u 1963. godine.

Odmah potom, taj sustav se posebice očitovao u jednoobraznim pravilima sadržanima u par. 402A *Restatement (Second) of Torts* iz 1965. godine, kojima Američki institut za pravo prihvaća načelo objektivne odgovornosti za proizvođača neispravnog proizvoda. Svrha tog pravnog instrumenta⁶ bila je harmonizacija primjene pravila o objektivnoj izvanugovornoj odgovornosti za štetu izazvanu neispravnim proizvodom na području SAD-a. Ta pravila jednako su se primjenjivala na tri različite vrste neispravnosti proizvoda: a) neispravnost u izradi (*manufacturing defect*), b) konstrukcijska neispravnost (*design defect*) i c) neispravnost zbog propusta u obavještavanju (*warning defect*). Takva podjela je kazuistički formirana jer neki autori danas spominju i četvrtu vrstu neispravnosti – zaraženost tzv. prijenosnim patogenima kao pretproizvodna generička infekcija.⁷ Važno je naglasiti da tada nije bio postignut opći konsenzus u tumačenju i primjeni tih pravila na slučajeve konstrukcijske neispravnosti i neispravnosti u obavještavanju, već samo na slučajeve neispravnosti u izradi.⁸ Kasnije je sudska praksa razvila odgovornost zbog propusta u obavještavanju kao subjektivnu odgovornost. Isto tako, navedena pravila opisuju neispravan proizvod izrazom *product in defective condition unreasonably dangerous*. Time se htjelo ukazati na razliku između proizvoda koji su opasni zbog svoje neispravnosti i za koje proizvođač odgovara po načelu objektivne odgovornosti, naspram onih koji su opasni po svojim svojstvima (*unavoidable unsafe products*). Ako takvi proizvodi sadrže upute

⁵ Bevanda, M., *Sigurnost igračaka i građanskopravna odgovornost za neispravne igračke*, Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, siječanj 2011., str. 247.; kao i Livaja, J., *Ograničenje i isključenje odgovornosti za štetu izazvanu neispravnim proizvodom – europski, američki i domaći model odgovornosti za štetu*, Zbornik radova Pravnog fakulteta Sveučilišta u Mostaru, vol. 1, br. XXVI., 2018., str. 153.

⁶ Tzv. *restatements*, kao neobvezujući izvori prava, predstavljaju neformalnu kodifikaciju pojedinih segmenata privatnog prava, koji nisu zakoni. Imaju veliki utjecaj i ugled u praksi jer u njihovoj izradi sudjeluju ugledni sveučilišni profesori prava, vrhunski suci i pravnici praktičari.

⁷ Baretić, *op. cit.* u bilj. 2, str. 45.

⁸ Livaja, *op. cit.* u bilj. 5, str. 154.

i upozorenja, oni nisu kvalificirani kao opasni te se posljedično za njih odgovara po načelu subjektivne odgovornosti.⁹

Cilj je bila pravilnija distribucija rizika od tih šteta povećanjem sigurnosnih standarda, što bi dovelo do manjeg broja neispravnih proizvoda na tržištu i povećane prodaje sigurnih proizvoda. Budući da u SAD-u ne postoji sustav javnog zdravstvenog osiguranja, oštećenici su bili primorani sklopiti policu zdravstvenog osiguranja kako bi se mogli liječiti u slučaju nastanka štete od neispravnog proizvoda. Takva situacija nastojala se pravično riješiti posrednim putem, tj. poticanjem proizvođača na sklapanje police osiguranja trećih osoba (potencijalnih oštećenika), kako bi proizvođač umanjio rizik svoje objektivne odgovornosti, dok bi troškovi premije bili uračunati u cijenu proizvoda. Također se nastojalo smanjiti troškove odštetnopravnih parnica i skratiti njihovo trajanje eliminiranjem krivnje kao jedne od pretpostavki odgovornosti za štetu.¹⁰

Nije iznenađujuće da je takav sustav odgovornosti prvotno razvijan kroz sudske predmete u kojima su neispravni proizvodi bili hrana i lijekovi, koji dolaze upravo iz ključnih proizvodnih sektora. Potom su na red došli kozmetički preparati/proizvodi, koji su sudovima predstavljali problem kod svrstavanja zbog njihove sličnosti s lijekovima. Američke federativne jedinice prvotno su uređivale odgovornost za te vrste proizvoda putem zakona (statutarno), a važnu ulogu u tome imala je Američka savezna agencija za hranu i lijekove (*Food and Drug Administration – FDA*).¹¹

Zbog prividne efikasnosti takvog sustava, američki sudovi često su ga primjenjivali. Tome je pridonijelo eksponencijalno širenje personalnog i predmetnog polja primjene samog instituta, s fokusom na isključivu zaštitu oštećenika. Odgovornost proizvođača tako je proširena na proizvođače sirovina i sastavnih dijelova, uvoznike proizvoda te prodavatelje. Inicijalno zamišljeno naknađivanje samo imovinske štete prošireno je i na neimovinsku, odnosno tzv. kaznenu štetu (*punitive damages*).¹²

⁹ Mlikotin-Tomić, D., *Odgovornost za naknadu štete bez krivnje prema novom hrvatskom i europskom pravu*, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, vol. 56, posebni br., 2006., str. 437.

¹⁰ Baretić, *op. cit.* u bilj. 2, str. 34.

¹¹ Livaja, *op. cit.* u bilj. 5, str. 154.-155.

¹² Baretić, *op. cit.* u bilj. 2, str. 35.

Što se tiče spomenutih promjena u sektoru osiguranja, daljnja posljedica bila je kritično urušavanje tog sektora propašću mnogih osigurateljskih društava i proizvođača, krajem 70-ih i 80-ih godina prošlog stoljeća. Razlog tome bilo je naglo povećanje premija osiguranja i nevoljkost osiguratelja da osiguraju razne vrste proizvoda, zbog naglog rasta odšteta. Također, za njih je veliki problem predstavljalo nepostojanje vremenskog ograničenja njihove odgovornosti, odnosno dužnosti naknade štete. Ukazivali su na nužnost propisivanja objektivnog zastarnog roka koji bi počeo teći od trenutka nastanka štete, kako bi se izbjeglo odgovaranje za štetu desetljećima nakon stavljanja proizvoda u promet.¹³

Na takvo stanje utjecao je i slučaj *General Motors*, gdje je sud tog proizvođača osudio na odštetu u iznosu od četiri milijarde američkih dolara. Drugi značajan slučaj bio je onaj lijeka Thalidomida koji se prepisivao trudnicama kao sredstvo protiv mučnine u 1960-ima i 1970-ima. Naknadnim istraživanjima bilo je utvrđeno da je taj lijek uzrokovao znatne fizičke malformacije ploda. U vrijeme stavljanja tog lijeka na tržište nije bilo moguće utvrditi njegovu neispravnost. Parnica je završila nagodbom, procjenjuje se u ukupnom iznosu od sto milijuna američkih dolara.¹⁴ Takvi parnični ishodi, koji su predstavljali ogroman rizik za osiguratelje, doveli su do povlačenja određenih proizvođača s tržišta i preplavljanje istog s jeftinijim i manje učinkovitim proizvodima. Posljedično, palo je i ulaganje u inovativnost proizvoda.¹⁵

2.2. Stanje u Europi prije europskog modela

Kad je zdravstvena kriza prouzrokovana Thalidomidom zahvatila Europu, pritisak javnosti išao je u smjeru zahtijevanja propisivanja novih posebnih pravila odgovornosti za neispravan proizvod. Sudovi su se u takvom okruženju snalazili tako što su nastojali vješto primjenjivati tada postojeća pravila. Ponekad je njihovo tumačenje bilo i *praeter* i *contra legem*. Ponajprije, sudovi su pitanje odgovornosti proizvođača rješavali temeljem općih pravila izvanugovorne i ugovorne odgovornosti za štetu. Možemo takve sustave odgovornosti podijeliti u tri glavne skupine: a)

¹³ *Ibid.*

¹⁴ Mlikotin-Tomić, *op. cit.* u bilj. 9, str. 435.

¹⁵ Baretić, *op. cit.* u bilj. 2, str. 36.

države u kojima je takav sustav bio reguliran odredbama građanskog zakonika, a nacionalni sudovi su postojeći zakon redovito ekstenzivno tumačili u korist oštećenika (Luksemburg, Belgija i Francuska); b) države sa sustavom na temelju presumirane krivnje (Italija, Grčka, Španjolska i Portugal); c) države gdje su nacionalni sudovi stvarali posebna rješenja, tako što su teret dokaza prebacili na proizvođača (Ujedinjeno Kraljevstvo, Irska, Nizozemska, Njemačka, Danska i Austrija). Sljedeću važnu promjenu uvele su austrijska i francuska sudska praksa stvorivši tzv. fikciju sukcesivnog niza ugovora, koja je služila oštećeniku za izravnu tužbu (*action directe*) protiv proizvođača, usprkos nepostojanju ugovora između njih.¹⁶

Austrijski sudovi primjenjivali su opća pravila izvanugovorne i ugovorne odgovornosti austrijskog Općeg građanskog zakonika. Kod ugovorne odgovornosti, krivnja tuženika se presumirala, a protezala se i na osobu za koju on odgovara. U slučaju da odgovornost nije proizlazila iz ugovora, tužitelj je morao dokazati krivnju tuženika. Kod izvanugovorne odgovornosti, tuženik je odgovarao za radnje trećih samo ako su oni bili nesposobni za određeni posao ili su predstavljali opasnost za život, imovinu ili zdravlje drugih osoba. Proizvođač se kao tuženik mogao osloboditi odgovornosti ako bi dokazao da nije znao za njihovu nesposobnost ili opasnost od djelovanja, a kao tužitelj ako bi dokazao da je postupao s dužnom pažnjom tijekom zapošljavanja. Evidentno je da su pravila o ugovornoj odgovornosti bila povoljnija za oštećenika, međutim javljao se drugi problem. Oštećenik je rijetko bio u izravnom ugovornom odnosu s proizvođačem. U pravilu je u takvom odnosu bio s prodavateljem. Međutim, prodavatelj se lako mogao osloboditi odgovornosti dokazavši da je djelovao s dužnom pažnjom, tj. da nije mogao primijetiti neispravnost proizvoda ili očekivati eventualnu štetu od njega. Oštećenikov položaj pokušao se poboljšati uvođenjem posuđenog njemačkog koncepta – zaštitnog djelovanja ugovora prema trećima. Njime se priznavalo postojanje obveze naknade štete oštećeniku (kao krajnjem korisniku proizvoda) na temelju ugovora između proizvođača i preprodavatelja proizvoda, iako oni nisu bili u ugovornom odnosu s oštećenikom. Problem za učinkovitost takvog tumačenja bila je i presuda Vrhovnog suda Austrije kojom se priznavalo pravo proizvođača da isključi i/ili ograniči svoju odgovornost u ugovoru s preprodavateljem. Članovi obitelji krajnjeg korisnika bili

¹⁶ Tepeš, N., *Pravo mjerodavno za odgovornost proizvođača za štetu od neispravnog proizvoda*, doktorska disertacija, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2006., str. 6.-7.

su aktivno legitimirani za traženje naknade štete, dok treće osobe kao nedužni promatrači to nisu bili. Sve je ukazivalo na potrebu reforme instituta odgovornosti proizvođača.¹⁷

Kao sljedeći korak, francuski sudovi svoje postojeće zakonske odredbe u cijelosti su podredili načelu zaštite oštećenika, putem *contra legem* tumačenja. U Francuskoj vrijedi načelo zabrane kumulacije (*non cumul*) pravnih osnova tužbenog zahtjeva. Ako oštećenik za štetu može dobiti naknadu temeljem ugovora, u tom slučaju naknada se ne može potraživati prema izvanugovornoj odgovornosti. Proizvođaču je pogodovalo i načelo relativnog djelovanja ugovora (*la relativité des conventions*), prema kojem oštećenik ne bi mogao tužiti proizvođača ako s njim nije sklopio ugovor. Francuski sudovi odlučili su na takve slučajeve primjenjivati pravila odgovornosti za materijalne nedostatke stvari. Olakšali su položaj oštećenika uvođenjem neoborive presumpcije nepoštenja profesionalnih prodavatelja, čak i ako su prodavatelji uspjeli dokazati suprotno. Također, sudovi su na te slučajeve primjenjivali i ekstenzivno tumačena opća pravila ugovorne odgovornosti. Prodavatelji su bili dodatno opterećeni dužnošću obavješćavanja kupca i dužnošću sigurnosti proizvoda, bez obzira na ugovor. Njihov cilj bila je zaštita tehnički neiskusnog kupca, odnosno zaštita kupca i njegove imovine od opasnosti. Mogućnost izravne tužbe oštećenika prema svakom u distribucijskom lancu (sve do najudaljenijeg proizvođača), opravdavala se akcesornošću garancije ispravnosti proizvoda koja time slijedi proizvod, a prijelazom na drugog kupca učinke proizvodi i prema njemu.¹⁸

Njemačka sudska praksa nije prihvaćala načelo presumirane, već dokazane krivnje proizvođača. No, pokazivala je stroži stav prema proizvođačevoj profesionalnoj odgovornosti u vezi proizvodnje i sigurnosti proizvoda (usklađenost s tehničkim standardima) te blaži stav prema oštećeniku putem znatno olakšanog dokaznog postupka. Spomenuti stroži stav potvrđuje se presedanom u slučaju *Hunenerpestfall* iz 1968., koji je osporavan od strane dijela njemačkih teoretičara. Sud je utvrdio odgovornost proizvođača cjepiva zbog pomora većeg broja kokoši, iako je kokoši cijepio veterinar.¹⁹

Zanimljivo je istaknuti da Haška konvencija o mjerodavnom pravu za odgovornost proizvođača za svoje proizvode iz 1973. godine u nekoliko pogleda odražava stajališta *Restatement*

¹⁷ *Ibid.*, str. 8.-11.

¹⁸ *Ibid.*, str. 11.-16.

¹⁹ Mlikotin-Tomić, *op. cit.* u bilj. 9, str. 438.-439.

(*Second*). U čl. 1. izričito se spominje treća vrsta neispravnosti proizvoda – zbog propusta u obavještanju. Također, navodi da se konvencija ne primjenjuje na prodavatelja koji je izravno prodao proizvod oštećeniku jer je njihov ugovorni odnos jasan, što je doprinijelo njezinom lakšem usvajanju. Isto tako, u čl. 2. pojmom proizvoda obuhvaćeni su prirodni i industrijski proizvodi, bez obzira na to jesu li to primarni ili prerađeni proizvodi, pokretna ili nepokretna dobra (npr. stoka i poljoprivredni proizvodi vezani za nekretnine te proizvodi ugrađeni u zgrade i druge građevine). Ne ograničava štetu samo na imovinsku, ali također isključuje štetu nastalu na samom neispravnom proizvodu. Oštećenik može biti i pravna i fizička osoba. Završno, u čl. 3. definiran je pojam proizvođača kao „proizvođač konačnog proizvoda ili sastavnih dijelova, svaka druga osoba u distributivnom lancu, kao i osobe za koje prije navedeni odgovaraju“.

Prvo zakonsko uređenje odgovornosti za neispravan proizvod kao objektivne odgovornosti provedeno je u Njemačkoj 1976., ali samo za lijekove (Zakon o lijekovima – *Arzneimittelgesetz*), što je također bilo potaknuto tragedijom s lijekom Thalidomidom.²⁰

Američko pravo bilo je podloga za nastanak i razvoj pravnih pravila o odgovornosti proizvođača stvari s nedostatkom (kao poseban oblik odgovornosti za štetu od opasne stvari ili opasne djelatnosti) u bivšem jugoslavenskom pravu. Prof. Mihailo Konstantinović, autor i redaktor Skice o obligacijama i ugovorima, koja je poslužila kao temelj za izradu Nacrta Zakona o obligacijama i ugovorima iz 1974. godine i Zakona o obveznim odnosima bivše SFRJ iz 1978. godine (dalje: ZOO iz 1978.), potvrdio je da su Skica i Nacrt rezultat kreativne kodifikacije.²¹ Zakonska rješenja u ZOO-u iz 1978. predstavljala su pozajmicu iz usporednog zakonodavstva, a odgovarala su potrebama praktičnog života i obuhvaćala sve proizvode. To je prvo izričito zakonsko uređenje u Europi kojim je uspostavljen opći sustav objektivne izvanugovorne odgovornosti za neispravan proizvod.²² Važno je napomenuti da su mnogi jugoslavenski sudovi primjenjivali odredbe iz Skice kao pravno pravilo, čak i prije donošenja ZOO-a iz 1978., a njihova praksa poslužila je kao izvor građe za njezinu izradu.²³ Čl. 179. ZOO-a iz 1978. glasi: „(1) Tko stavi u promet neku stvar koju je proizveo a koja zbog nedostatka za koji nije znao predstavlja

²⁰ Bevanda, M., *Odgovornost za štetu izazvanu neispravnim proizvodom u hrvatskom i bosanskohercegovačkom pravu*, Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, vol. 28, br. 1, 2007., str. 11.

²¹ Bevanda, *op. cit.* u bilj. 5, str. 248.

²² Bevanda, *op. cit.* u bilj. 20, str. 11.

²³ Bevanda, *op. cit.* u bilj. 5, str. 248.

opasnost štete za osobe ili stvari, odgovara za štetu koja bi nastala zbog tog nedostatka. (2) Proizvođač odgovara i za opasna svojstva stvari ako nije poduzeo sve što je potrebno da štetu koju je mogao predvidjeti spriječi upozorenjem, sigurnom ambalažom ili drugom odgovarajućom mjerom.²⁴ Može se uočiti da je drugi stavak uređivao subjektivnu odgovornost. Takvo uređenje bilo je manjkavo jer nisu bili definirani pojam proizvoda, krug aktivno i pasivno legitimiranih osoba, opseg odštete, kao ni vremenske granice ostvarivanja odgovornosti. Istodobno, problem su bili troškovi i duljina trajanja postupka te činjenica da se poznatog, ali udaljenog proizvođača mora tužiti, prema općem pravilu o mjesnoj nadležnosti, pred sudom njegova sjedišta.²⁵

2.3. Začetak europskog modela – Direktiva 85/374/EEZ

2.3.1. Okolnosti donošenja

Budući da je postojala disonanca oko uređenja pravne zaštite od neispravnog proizvoda diljem tadašnje Europske zajednice i bojazan oko njezinog utjecaja na zajedničko tržište, učinjen je presedan donošenjem Direktive 85/374/EEZ (dalje u tekstu: Direktiva), kojom je uređena odgovornost za neispravan proizvod. Dokaz početnog nesuglasja i protivljenja uređenju te materije jest činjenica da je ona donesena točno devet godina od dana podnošenja njezinog prvog prijedloga iz 1976.²⁶ Važna okolnost koja je razriješila spomenute suprotstavljene interese glede nadležnosti za regulaciju te vrste izvanugovornih odnosa jest inzistiranje Vlade Ujedinjenog Kraljevstva oko uključivanja opcijske odredbe u tekst Direktive. Navedena odredba bila je uvjet za njezino donošenje, a ticala se isključenja odgovornosti proizvođača putem obrane razvojnim rizikom. To znači da je proizvođač morao dokazati da stupanj znanstvenog i tehničkog razvoja u vrijeme stavljanja proizvoda u promet nije bio takav da se moglo otkriti postojanje neispravnosti.²⁷

²⁴ Baretić, *op. cit.* u bilj. 2, str. 37.

²⁵ Mlikotin-Tomić, *op. cit.* u bilj. 9, str. 434.

²⁶ Baretić, *op. cit.* u bilj. 2, str. 36.

²⁷ Livaja, *op. cit.* u bilj. 5, str. 143.

Druga opcijska odredba u čl. 16., st. 1. Direktive, koji se također tiče ograničenja odgovornosti proizvođača, odnosi se na pravo svake države članice na slobodno postavljanje limita za najviši gornji iznos naknade štete za smrt ili tjelesnu ozljedu, uz uvjet da donja granica tog iznosa ne može biti niža od 70 milijuna eura. Svrha takve odredbe ogleda se u zaštiti osigurateljskog sektora, koje je jedno od bitnijih ekonomskih područja i podloga stabilnosti ekonomskih odnosa na jedinstvenom tržištu EU-a.²⁸ Pružanje usluga životnog osiguranja važno je za proizvodni i uslužni sektor, a njihovom zaštitom ostvaruje se pravilno funkcioniranje tog tržišta.²⁹

Zadnja opcijska odredba u čl. 15, st. 1. ticala se samostalne mogućnosti uključivanja poljoprivrednih proizvoda u polje primjene Direktive od strane država članica. Izmjenama i dopunama Direktive iz 1999. godine³⁰ proširena je njezina primjena na poljoprivredne proizvode, čime je spomenuta opcijska odredba postala nepotrebna.

2.3.2. Glavne odredbe Direktive

Čl. 1. Direktive definirao je odgovornost za neispravan proizvod kao objektivnu izvanugovornu odgovornost za štetu, i time riješio pitanje njezine materijalnopravne kvalifikacije. Čl. 4. propisano je da na oštećeniku leži teret dokazivanja neispravnosti, štete i uzročne veze između neispravnosti i štete, što znači da se uzročna veza ne presumira kao što je to slučaj kod odgovornosti za štetu od opasne stvari. Samim time, institut je konačno definiran i to neovisno o postojanju ugovora između proizvođača (štetnika) i krajnjeg korisnika tog proizvoda (oštećenika) te neovisno o krivnji proizvođača.³¹

U čl. 3. definiran je krug aktivno legitimiranih osoba, a to su: proizvođač gotovog proizvoda, proizvođač sirovina ili sastavnih dijelova te bilo koja osoba koja se svojim imenom, žigom ili drugim znakom raspoznavanja predstavlja kao proizvođač. Ako je proizvod uvezen, proizvođačem se smatra i osoba koja je uvezla proizvod radi prodaje, iznajmljivanja, zakupljivanja ili bilo kojeg

²⁸ *Ibid.*

²⁹ *Ibid.*, str. 146.

³⁰ Direktiva 1999/34/EZ Europskog parlamenta i Vijeća od 10. svibnja 1999. o izmjeni Direktive Vijeća 85/374/EEZ o usklađivanju zakona i drugih propisa država članica u vezi s odgovornošću za neispravne proizvode

³¹ Tepeš, *op. cit.* u bilj. 16, str. 18.

drugog oblika stavljanja proizvoda na tržište (u promet) u tijeku svog poslovanja. Kada nije moguće utvrditi identitet proizvođača, njime će se smatrati i svaki dobavljač, osim ako on u razumnom roku ne obavijesti oštećenika o identitetu proizvođača ili isporučitelja. Isto tako, čak i kada proizvod ima oznaku proizvođača, navedeno pravilo se primjenjuje kada se ne može utvrditi identitet uvoznika. Čl. 5. propisuje solidarnu odgovornost kada su za istu štetu odgovorne dvije ili više osoba. Time se ne dira u pravila nacionalnog prava o pravu na regres.³²

Preambula Direktive definira pojam proizvoda tako da ga ograničava na sve pokretne stvari koje su industrijski proizvedene. Postavlja se pitanje odgovornosti proizvođača pokretnih stvari čiji su proizvodi ugrađeni u nepokretnu stvar. Moglo bi se zaključiti da će jedini odgovoran biti proizvođač nepokretne stvari kao konačnog proizvoda. Ipak, dotični se može osloboditi odgovornosti upućivanjem na proizvođača pokretnih stvari. Primjerice, možemo zamisliti da je nastala šteta usred oštećenja ili uništenja nekog mosta. Proizvođač nepokretne stvari (mosta) postupao je po uputama proizvođača pokretnih stvari (betonskih električnih stupova od kojih je most sastavljen). U uputama potonjeg bilo je objašnjeno kako rukovati tim stupovima, kako ih točno spajati i na što paziti. Na njegove, u ovom slučaju pogrešne upute oslanjao bi se proizvođač mosta. Proizvođač stupova odgovarao bi tada za pogrešne upute koje je izdao, neispravnost u izradi ili konstrukcijsku neispravnost samih stupova.³³

Čl. 2. konkretnije definira pojam proizvoda na način da se njime podrazumijevaju sve pokretnine, čak i ako su ugrađene u neku drugu pokretnu ili nepokretnu stvar. Zanimljiva je posebna naglašenost obuhvaćenosti električne struje (energije) tim pojmom. Prema čl. 6. st. 1. proizvod je neispravan ako ne pruža sigurnost koju određena osoba može opravdano očekivati. Kriteriji po kojima se u svakom konkretnom slučaju procjenjuje je li neki proizvod neispravan su sljedeći: 1) način predstavljanja proizvoda, 2) razumno korištenje proizvoda u određenu svrhu i 3) vrijeme stavljanja proizvoda na tržište. St. 2. iste odredbe propisuje da određeni proizvod nije neispravan u slučaju kasnijeg stavljanja boljeg proizvoda na tržište. Prethodno navedeni kriteriji ukazuju na činjenicu da je Direktivom prihvaćen tzv. test potrošačkih očekivanja (*consumer expectations test*). Prema tom testu, važno je objektivno stanje proizvoda, a ne postupanje

³² *Ibid.*

³³ Livaja, *op. cit.* u bilj. 5, str. 144.

određenog proizvođača.³⁴ Njime se procjenjuje što oštećenici mogu razumno i objektivno očekivati od nekog proizvoda. U SAD-u isti test subjektivne je naravi jer se procjenjuje doživljaj oštećenika u vezi stupnja sigurnosti proizvoda, zbog čega je takav test krajnje nepouzdan. Prema europskom modelu, današnji kriteriji sigurnosti ne mogu se primijeniti na proizvode koji su davno stavljeni u promet (npr. automobili proizvedeni prije 30 godina – rijetko koji je imao ABS sustav kočenja, zračne jastuke, a pogotovo navigaciju, senzore za parkiranje i ostale sigurnosne sustave koji su danas uobičajeni za automobil bilo koje klase). Jasni kriteriji za određivanje neispravnosti obuhvaćaju sve okolnosti slučaja, vrijeme kada je proizvod stavljen na tržište, način njegova predstavljanja i njegovu vrstu. Bitan je suvremeni stupanj sigurnosti koji potencijalni oštećenici mogu danas opravdano očekivati po tim kriterijima.³⁵

Europski zakonodavac uveo je još jedno ograničenje isključivši primjenu Direktive na štete uzrokovane nuklearnom nesrećom, s obzirom na to da je to područje pokriveno međunarodnim konvencijama. Nadalje, odredba čl. 12. izričito propisuje da se odgovornost proizvođača za štetu u odnosu prema oštećeniku ne može ograničiti ili isključiti nekom ugovornom odredbom. Takvo kogentno pravilo izraz je namjere maksimalne harmonizacije.³⁶

Članak 9. definira pojam štete i određuje ograničenje primjene na isključivo materijalnu štetu nastalu smrću ili tjelesnim ozljedama te onu nastalu oštećenjem ili uništenjem bilo kojeg predmeta ili imovine oštećenika, uz uvjet da je u njegovom vlasništvu i da je uglavnom korištena za osobnu (privatnu) uporabu i potrošnju. Takva šteta također je kvantitativno limitirana na najniži iznos od 500 eura. Predmetna odredba odnosi se na štetu izvan samog neispravnog proizvoda, a njezino osobno polje primjene ograničeno je (naizgled) isključivo na oštećenike kao potrošače, čime je posredno definiran i pojam potrošača (kao pasivno legitimirane osobe) za potrebe Direktive.³⁷ Međutim, pravne osobe mogu se također potencijalno javiti kao oštećenici. Direktiva se nedvosmisleno odnosi na kategoriju tzv. neposrednih oštećenika (koji su neispravnošću proizvoda usmrćeni, pretrpjeli tjelesne ozljede, ili im je imovina uništena ili oštećena), ali i tzv. posrednih oštećenika (koji su pretrpjeli imovinsku štetu nastalu uslijed smrti ili tjelesne ozljede neke druge osobe, ili uslijed uništenja ili oštećenja tuđe imovine). Samim time, u praksi se uvijek mogu

³⁴ Tepeš, *op. cit.* u bilj. 16, str. 19.-20.

³⁵ Baretić, *op. cit.* u bilj. 2, str. 39.-40.

³⁶ Livaja, *op. cit.* u bilj. 5, str. 145.

³⁷ *Ibid.*

očekivati slučajevi u kojima bi pravna osoba bila posredni oštećenik (npr. automobil u vlasništvu nekog trgovačkog društva oštećen je u požaru nastalom zbog eksplozije mobitela unutar automobila).³⁸ Zanimljivo je i to da je u američkoj pravnoj književnosti i sudskoj praksi postojao znatan broj slučajeva u kojima se dosuđivala naknada štete djetetu kao oštećeniku. U takvim slučajevima radilo se o prenatalnoj šteti, dakle šteti izazvanoj neispravnim lijekom koji je djetetova majka uzimala za vrijeme trudnoće.³⁹

Čl. 8. st. 2. Direktive propisuje jedinu mogućnost za umanjene proizvođačeve odgovornosti. Radi se o mogućnosti djelomičnog ili potpunog oslobođenja od odgovornosti, razmjerno doprinosu oštećenika ili osobe za koju on odgovara, odnosno njihovom isključivom doprinosu. To znači da može postojati djelomična odgovornost proizvođača. Istodobno, moraju biti kumulativno ispunjene dvije pretpostavke: da šteta potječe od neispravnog proizvoda i da je nastala krivnjom oštećenika ili osobe za koju on odgovara. Primjerice, kada je oštećenik namjerno u mikrovalnu pećnicu stavio predmet koji sadrži materijale koji izazivaju požar. U tom slučaju ne postoji odgovornost proizvođača pećnice zbog štete nastale isključivo radnjom oštećenika, odnosno postoji namjera (krivnja) oštećenika da nanese štetu svojoj imovini uzrokovanjem požara u kuhinji. U nekom sličnom primjeru, šteta je mogla nastati isključivo krajnjom nepažnjom oštećenika. Ni tada proizvođač ne bi odgovarao. Ipak, proizvođač bi mogao odgovarati zbog pogrešnih uputa (npr. netočno navedene postavke „tajmera“, nenavođenje materijala koji izazivaju požar i sl.).⁴⁰

Čl. 7. uređuje isključenje odgovornosti taksativno navodeći egzoneracijske razloge kojima se proizvođač može poslužiti radi dokazivanja nepostojanja svoje odgovornosti za štetu. U ovom dijelu uređenja instituta odgovornosti za neispravan proizvod ogleda se njegova mješovita objektivno-subjektivna narav. Prema prvom egzoneracijskom razlogu, proizvođač se može osloboditi odgovornosti ako dokaže da nije stavio neispravan proizvod u promet (na tržište) ili da se to dogodilo mimo njegove volje (npr. krađom ili prijevarom). U suprotnom, vrijedi oboriva presumpcija da je proizvođač (ili s njim izjednačena osoba u distributivnom lancu) počinio štetnu radnju. Prema drugom razlogu za isključenje odgovornosti, proizvođač mora dokazati na razini vjerojatnosti da neispravnost nije postojala u trenutku stavljanja proizvoda u promet, tj. da je

³⁸ Baretić, M., *Građanskopravna odgovornost za neispravan proizvod*, doktorska disertacija, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2005., str. 241.-242.

³⁹ Bevanda, *op. cit.* u bilj. 20, str. 28.

⁴⁰ Livaja, *op. cit.* u bilj. 5, str. 146.

nastala kasnije kao posljedica djelovanja različitih vanjskih okolnosti. Prema trećem ekskulpacijskom razlogu, proizvođač se može osloboditi ako neispravan proizvod nije namijenio za prodaju ili drugi oblik ekonomskog iskorištavanja, tj. proizveo ga ili distribuirao u sklopu svoje profesionalne djelatnosti. Prema četvrtom egzoneracijskom razlogu, proizvođač se može osloboditi ako dokaže da je neispravnost posljedica pridržavanja prisilnih propisa utvrđenih od strane tijela javne vlasti. Pritom se mora raditi o takvom prisilnom propisu za čiju povredu je zapriječena sankcija. Prema petom razlogu za oslobođenje od odgovornosti, proizvođač se može osloboditi ako dokaže da stanje znanosti i tehničkog znanja u vrijeme stavljanja proizvoda u promet nije omogućavalo otkrivanje neispravnosti proizvoda. To se još naziva i obranom razvojnim rizikom. Prema šestom razlogu za isključenje odgovornosti, proizvođač sastavnog dijela neispravnog proizvoda može se osloboditi odgovornosti ako dokaže da je neispravnost posljedica pogreške u konstrukciji konačnog proizvoda (u koji je sastavni dio ugrađen) ili postupanja po uputama koje je proizvođač dao, a koje sadrže greške. Ako je proizvođač konačnog proizvoda dao takve upute, onda ih je proizvođač sastavnog dijela dužan slijediti. Ako ih nije slijedio, onda je odgovoran. Međutim, proizvođač sastavnog dijela proizvoda neće biti odgovoran u smislu svog doprinosa u nastanku štete u slučaju povrede pravila struke s njegove strane. Ako je postupao po uputama proizvođača konačnog proizvoda koji je, nakon ugradnje sastavnog dijela konačni proizvod prihvatio kao ispravan, u potpunosti će biti odgovoran proizvođač konačnog proizvoda.⁴¹ Smatram da bi proizvođač sastavnog dijela bio dužan upozoriti proizvođača konačnog proizvoda na mogućnost nastanka štete, u slučaju njegovog uočavanja grešaka u danim uputama. Ako ga ne bi upozorio, bio bi odgovoran zajedno s proizvođačem konačnog proizvoda, razmjerno svom doprinosu. U slučaju ako ga ne bi upozorio, a postupio bi neovisno o tome po pravilima struke, mimo pogrešnih uputa, proizvod bi vjerojatno bio ispravan i ne bi nastala nikakva šteta.

Što se tiče solidarne odgovornosti i odredbe čl. 8. st. 1. Direktive, europski zakonodavac nedvojbeno je uredio da se odgovornost proizvođača ne umanjuje ako šteta potječe od neispravnog proizvoda, radnje ili propusta trećega. Takvo uređenje ne dira u pravila nacionalnog prava koja se tiču solidarne odgovornosti i regresa. *Ratio* odredbe ukazuje na to da treća osoba nikako ne može biti solidarno odgovorna za štetu izazvanu neispravnošću proizvoda, usprkos svom doprinosu u njezinom nastanku. Kada bi treća osoba bila solidarno odgovorna, time bi se protivno Direktivi

⁴¹ *Ibid.*, str. 147.-151.

proširio krug odgovornih osoba. Treća osoba tada bi mogla odgovarati umjesto proizvođača, uvoznika ili distributera (kako je to implementirao hrvatski zakonodavac u čl. 1078. st. 4. ZOO-a). Prema tumačenju Direktive, njezina odgovornost mora biti podijeljena, odnosno ona odgovara za svoj dio štete pored proizvođača, uvoznika ili distributera, upravo zbog toga što taj doprinos može biti i izvan postupka stvaranja neispravnog proizvoda.⁴² Naravno, treća osoba može i samostalno odgovarati za počinjenu štetu ako oštećenik dokaže njezinu krivnju, prema općim pravilima ZOO-a o odgovornosti za štetu.

Člankom 13. propisano je da Direktiva ne utječe ni na koje pravo koje oštećenik može imati na temelju općih pravila ugovorne ili izvanugovorne odgovornosti ili posebnih pravila o odgovornosti za štetu, koja su postojala u trenutku priopćenja Direktive članicama Europske zajednice. To znači da se na štetu koja potječe od neispravnog proizvoda mogu istovremeno primijeniti i nacionalna pravila država članica u pogledu drugih sustava odgovornosti za štetu. Namjera takve odredbe bila je ostvarenje potpune naknade štete oštećenicima. U određenim slučajevima pred Sudom EU-a pojavio se problem ekstenzivnog tumačenja i primjene nacionalnih općih pravila ugovorne i izvanugovorne odgovornosti. O tome će biti riječi kasnije.⁴³

Pravilima o zastari (čl. 10. i 11.) osobito se štite interesi obiju strana takvog izvanugovornog odnosa jer subjektivni rok od tri godine počinje teći od dana kad je oštećenik kumulativno saznao za štetu, štetnika i neispravnost proizvoda.⁴⁴ Objektivni rok od deset godina je prekluzivan jer se prava oštećenika gasu po njegovom proteku, osim ako oštećenik nije protiv proizvođača u međuvremenu pokrenuo parnicu. Direktiva ne utječe na pravila država članica kojima se uređuje prekid ili zastoj zastare.

Američki model odgovornosti za neispravan proizvod značajno je utjecao na razvoj europskog modela. Taj liberalni koncept (kojim nije bio definiran pojam proizvoda, krug aktivno i pasivno legitimiranih osoba, opseg odštete te vremenske granice ostvarivanja odgovornosti), implementiran u ZOO iz 1978., postao je suprotan jednom suzdržanom, interesno neutralnom konceptu kakav prihvaća Direktiva. Kod europskog modela vodilo se računa o pružanju adekvatne

⁴² *Ibid.*, str. 151.-152.

⁴³ Tepeš, *op. cit.* u bilj. 16, str. 21.-22.

⁴⁴ Baretić, *op. cit.* u bilj. 2, str. 38.

zaštite oštećenima, ali i o interesima proizvođača s obzirom na održivost i isplativost njihove poslovne aktivnosti.

Slijedom navedenog, može se reći da europski model odgovornosti za neispravan proizvod predstavlja dominantan normativni okvir koji slijede ostale države diljem svijeta. Nisu ga usvojile samo sve države članice EU-a, već i ostale europske države kao što su Norveška, Lihtenštajn, Švicarska, Island i Rusija. Na drugim kontinentima ističu se Kina, Južna Koreja, Japan, Brazil, Peru, Izrael, Tajvan, Filipini i Malezija.⁴⁵

2.4. Revizija američkog modela

Američki institut za pravo 1998. godine objavljuje *Restatement (Third) of Torts: Products Liability* (dalje u tekstu: *Restatement (Third)*), koji predstavlja posebno potpoglavlje u cijelosti posvećeno institutu odgovornosti za štetu izazvanu neispravnim proizvodom. Rezultat je to vrlo dinamičnog razvoja tog pravnog područja koji potvrđuje njegovu važnost u američkom pravu. Po svojoj pravnoj naravi, također predstavlja jedan opcijski instrument – *soft law* ili uputstvo za sudsku praksu u američkom pravnom poretku. Svaka američka federativna jedinica ima pravo stvarati vlastita pravila o odgovornosti za neispravan proizvod, i to na temelju svoje suverenosti. Vrhovni sudovi federativnih jedinica i savezni Vrhovni sud ustaljuju sudsku praksu kroz presedane za sve buduće slične slučajeve. Unatoč tome, današnja američka sudska praksa nije u cijelosti ujednačena jer ovdje ne postoji obveznost implementacije Direktive kao u europskom modelu.⁴⁶

U odnosu na *Restatement (Second) of Torts*, neki elementi predmetnog instituta bolje su definirani ili su pak prvi put uopće definirani. U par. 19. izričito je definiran proizvod tako da uključuje nepokretne stvari. Primjena općih pravila *Restatementa (Third)* ograničena je na posebne specijalizirane proizvode ili tržišta, posebnim pravilima za odgovornost proizvođača lijekova i ostalih medicinskih proizvoda te proizvođača prehrambenih proizvoda. Na poseban način uređuje se i odgovornost proizvođača sastavnog dijela neispravnog proizvoda, prodavatelja (trgovca) ili distributera uporabljenog proizvoda. Odgovornost proizvođača lijekova i ostalih medicinskih

⁴⁵ Baretić, *op. cit.* u bilj. 4, str. 54.

⁴⁶ Livaja, *op. cit.* u bilj. 5, str. 155.-156.

proizvoda proteže se samo na određene vrste tih proizvoda koji se mogu zakonito prodavati ili distribuirati, ali samo po uputi davatelja usluga zdravstvene zaštite. Što se tiče prehrambenih proizvoda, proizvod uzrokuje štetu ako ima *manufacturing defect* u smislu neispravnog sastojka, koji oštećenik ne očekuje. Takav sastojak je posljedica pogreške u postupku proizvodnje jer je pokvaren ili nije sastavni dio tog proizvoda po deklaraciji na njemu. U tom slučaju, odgovornost prodavatelja ili distributera ograničena je samo na promidžbu takvog neispravnog proizvoda. Prodavateljeva promidžba uzrokuje očekivanje kupca da konzumirani proizvod ne predstavlja opasnost za njegovo zdravlje. Što se tiče sljednika neispravnog proizvoda kojem ga je prodao njegov prednik trgovac, sljednikova odgovornost ograničena je na taksativno nabrojane alternativne pretpostavke u par. 12. *Restatement (Third)*.⁴⁷

Kako je i uobičajeno za objektivnu izvanugovornu odgovornost za štetu, ni u *Restatement (Third)* šteta se ne odnosi na osobu ili imovinu oštećenika koja je nastala izvan samog neispravnog proizvoda. Takva šteta može se zahtijevati na temelju pravila ugovorne odgovornosti prodavatelja za materijalne nedostatke stvari.⁴⁸

Zatim, izričito je predviđena trodioba neispravnosti proizvoda i potvrđena primjena pravila o odgovornosti na sve tri vrste neispravnosti. Propisuje se objektivna odgovornost samo za neispravnost u izradi, dok je za konstrukcijsku neispravnost i neispravnost kao posljedicu propusta u obavješćavanju propisana odgovornost po načelu presumirane krivnje, tj. subjektivna odgovornost.⁴⁹ Takva trodioba neispravnosti predstavlja čisti američki pristup. U europskom modelu takav pristup nije prihvatljiv, stoga je prihvaćen jedinstven koncept, bez obzira na porijeklo neispravnosti. Takvim konceptom izbjegava se problem razvrstavanja slučajeva neispravnosti, ako bi se u budućnosti pojavili neki novi oblici.⁵⁰

S obzirom na načine isključenja odgovornosti, egzoneracijske razloge možemo rasporediti u tri skupine – one koje odgovaraju potvrđenim trima vrstama neispravnosti proizvoda. Budući da se načelo objektivne odgovornosti primjenjuje na odgovornost proizvođača u slučaju neispravnosti u izradi, u egzoneracijske razloge te odgovornosti tada isključivo spadaju viša sila, radnja treće

⁴⁷ *Ibid.*, str. 157.

⁴⁸ *Ibid.*

⁴⁹ Bevanda, *op. cit.* u bilj. 20, str. 12.-13.

⁵⁰ Baretić, *op. cit.* u bilj. 2, str. 45.

osobe i radnja oštećenika. Radnja oštećenika izvan je sfere štete i obuhvaća njegov doprinos u predviđanju i sprječavanju njezinih posljedica, što može dovesti do djelomičnog ili potpunog isključenja odgovornosti proizvođača (npr. zakašnjeli posjet liječniku).⁵¹

Popis egzoneracijskih razloga za slučaj konstrukcijske neispravnosti proizvoda značajno je širi. Kao što je rečeno, primjenjuju se stroža pravila jer se radi o odgovornosti utemeljenoj na krivnji. Shodno tome, ovdje proizvođač može primijeniti obranu stanjem struke – *state of the art defence*. Ona podrazumijeva suglasno ponašanje štetnika s odgovarajućim standardima određenog proizvodnog područja koje je struka prihvatila za takve vrste proizvoda. Međutim, to ne uključuje i zahtjev za takvim prevladavanjem tih standarda koje bi dovelo do stvaranja izmijenjenog, boljeg proizvoda. Drugim riječima, od proizvođača se ne traži više nego što bi bilo razumno/pošteno/pravično. Proizvođač mora poduzeti sve što je u njegovoj moći radi otklanjanja neispravnosti proizvoda, pri čemu je također poželjan i očekivan najviši stupanj znanstveno-tehničkog znanja.⁵²

Egzoneracijski razlozi za slučaj neispravnosti zbog propusta u obavještanju nisu istovjetni prethodnima. Ova obavještenja ili upozorenja odnose se na poznate rizike, *i.e.* to su upute o načinu uporabe ili konzumacije određenog proizvoda. Samo zato što ih neki proizvod sadrži, ne znači da je proizvođač automatski oslobođen od odgovornosti. Proizvođač mora takvo apstraktno upozorenje staviti u kontekst stvarnih opasnosti povezanih s njegovom uporabom ili konzumacijom.⁵³

3. IMPLEMENTACIJA DIREKTIVE U NACIONALNA ZAKONODAVSTVA

3.1. Općenito

⁵¹ Livaja, *op. cit.* u bilj. 5, str. 159.

⁵² *Ibid.*

⁵³ *Ibid.*, str. 160.

Pregledom nacionalnih zakonodavstava država (članica i nečlanica EU-a), možemo uočiti da su načelno usvojena tri implementacijska modusa. Prvi i najčešći modus jest implementacija donošenjem posebnog zakona o odgovornosti za neispravan proizvod, a takva zakonska regulativa provedena je u Irskoj, Portugalu, Španjolskoj, Belgiji, Luksemburgu, Danskoj, Švedskoj, Njemačkoj, Finskoj, Austriji, Italiji i Cipru. U Latviji takav posebni zakon obuhvaća i usluge.⁵⁴ S druge strane, švicarski zakonodavac koji takvu formalnopravnu obvezu nije imao, ipak je implementirao pravila Direktive donošenjem posebnog Saveznog zakona o odgovornosti proizvođača 1994. godine. Neke države nisu donosile poseban zakon, već su pravila Direktive inkorporirale u svoje postojeće građanske zakonike, kao što su to napravile Nizozemska, Francuska, Poljska i Hrvatska. Posljednji implementacijski modus temeljio se na konceptu prema kojem su posebna pravila o odgovornosti za neispravan proizvod inkorporirana u zakon o zaštiti potrošača, a to nalazimo u Ujedinjenom Kraljevstvu i Grčkoj.⁵⁵

Prvu opcijску odredbu, koja se ticala isključenja egzoneracijskog razloga obrane razvojnim rizikom, u svoje nacionalno zakonodavstvo unijeli su samo Luksemburg i Finska. Drugu opcijску odredbu, koja se ticala uvođenja maksimalnog kvantitativnog ograničenja odgovornosti proizvođača, u svom nacionalnom zakonodavstvu uredili su Portugal, Španjolska i Njemačka.⁵⁶

Što se tiče prekluzivnog roka za ostvarivanje prava prema čl. 11. Direktive, Slovačka i Češka taj rok implementirale su u svoje zakonodavstvo različito nego što je to bilo zamišljeno Direktivom. Kao objektivni zastarni rok, propisan je onaj od deset godina. Štetnik bi time bio u lošijem položaju ako izostane njegov prigovor zastare u odštetnoj parnici, čime bi oštećenik ostvario pravo na odštetu i nakon deset godina. S druge strane, propuštanje isticanja prigovora zastare može se shvatiti kao voljna radnja proizvođača prema ispunjenju naravne obveze, u skladu s njegovom korporativnom politikom koja je naklonjena potrošaču. Naizgled, možemo zaključiti da se radi o *goldplatingu*, tj. lošoj praksi prekomjerne regulacije koja ide dalje od smisla i svrhe akta koji se recipira. Takva praksa suprotna je Direktivi. Ako zauzmemo suprotno stajalište, možemo uvidjeti da ovdje *goldplating* ne povlači za sobom materijalnu proturječnost, da su

⁵⁴ Mlikotin-Tomić, *op. cit.* u bilj. 9, str. 444.

⁵⁵ Tepeš, *op. cit.* u bilj. 16, str. 16.-17.

⁵⁶ *Ibid.*, str. 25.-26.

interesi obiju strana vjerojatno i bolje zaštićeni putem instituta zastare te da takva implementacija nije kršenje prava EU-a.⁵⁷

Glede razumnog roka u vezi oslobođenja distributera od odgovornosti u slučaju da obavijesti oštećenika o primarno odgovornom proizvođaču ili svom dobavljaču prema čl. 3. st. 3. Direktive, postoje različita implementacijska rješenja. Hrvatska i Austrija izričito ne određuju takav razumni rok. U Švedskoj i Njemačkoj propisan je rok od mjesec dana od dana kad je oštećenik zatražio obavijest od distributera. U Portugalu, Španjolskoj i Italiji propisan je rok od tri mjeseca.⁵⁸

3.2. Republika Hrvatska

3.2.1. Usporedba Direktive sa Zakonom o obveznim odnosima

Institut odgovornosti za neispravan proizvod implementiran je u hrvatsko materijalno pravo stupanjem na snagu Zakona o obveznim odnosima 1. siječnja 2006. godine (dalje u tekstu: ZOO). Odredbe Direktive pretočene su u odredbe članaka 1073. – 1080. ZOO-a⁵⁹, čime su već izložena rješenja iz Direktive u potpunosti preuzeta. Time je Republika Hrvatska ispunila jednu od brojnih obveza koje su bile usmjerene na postupno usklađivanje hrvatskog zakonodavstva s pravnom stečevinom tadašnje Europske zajednice. Naravno, odredbe ZOO-a o odgovornosti za neispravan proizvod odnose se na proizvode koji su stavljeni u promet nakon njegova stupanja na snagu.⁶⁰ Važno je istaknuti da se navedene odredbe u svojoj suštini nisu mijenjale do danas, izuzev čl. 1073. st. 3. (...*samo za dio štete koji prelazi iznos od 500 eura.*), zbog promjene nacionalne valute iz kune u euro.

Usporedbom teksta Direktive i ZOO-a mogu se primijetiti određena odstupanja od europskog modela. To se ne odnosi na odstupanja u smislu već izloženih opcijskih odredaba Direktive, jer ih

⁵⁷ Novotná, M., *Conceptual Autonomy and Semantic Identity in EU Law: Balancing on the Edge of Prescription and Extinguishment of a Right*, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, vol. 71, br. 6, 2021.

⁵⁸ Bevanda, *op. cit.* u bilj. 20, str. 24.

⁵⁹ Zakon o obveznim odnosima (NN 35/05, 41/08, 125/11, 78/15, 29/18, 126/21, 114/22, 156/22)

⁶⁰ Tepeš, *op. cit.* u bilj. 16, str. 30.

Republika Hrvatska ionako nije predviđjela. Prva razlika vidljiva je u čl. 1073. st. 1. ZOO-a (*proizvođač koji stavi u promet neki proizvod, odgovara za štetu prouzročenu neispravnosću toga proizvoda bez obzira na krivnju*) gdje se odgovornost za neispravan proizvod izričito kvalificira kao objektivna odgovornost za štetu zbog sintagme *bez obzira na krivnju*. Budući da je u točki 7. Preambule Direktive jasno navedeno da se radi o objektivnoj odgovornosti za štetu, hrvatsko rješenje preciznije je i sukladno je europskom modelu. Druga razlika tiče se odredbe čl. 1073. st. 2. i 5. ZOO-a (*imovinska šteta prouzročena smrću ili tjelesnom ozljedom; na obujam naknade imovinske štete prouzročene smrću ili tjelesnom ozljedom na odgovarajući se način primjenjuju posebne odredbe ovoga Zakona o naknadi imovinske štete u slučaju smrti, tjelesne ozljede i oštećenja zdravlja*) i odredbe čl. 9. st. 1. a) Direktive (*šteta prouzročena smrću ili tjelesnim ozljedama*). Iako je u ZOO-u izričito navedeno da se radi o imovinskoj šteti, to nikako ne predstavlja odstupanje od rješenja iz Direktive s obzirom na razinu zaštite, već ta dva stavka ZOO-a treba sagledavati kao nužna pojašnjenja. Treća razlika nalazi se u odredbi čl. 1074. st. 2., kojom je propisano da se proizvodom smatraju električna i drugi oblici energije. Čl. 2. Direktive spominje samo električnu energiju, ali tumačenje te odredbe ovisi o kvalifikaciji pojma pokretnine u domaćem pravu. S obzirom na to da se po hrvatskom stvarnom pravu stvarima smatraju i prirodne sile ako su podložne ljudskoj vlasti, takva kvalifikacija pokretnine u nacionalnom pravu u skladu je s tumačenjem Direktive.⁶¹

Postoje i određene manje bitne lingvističke distinkcije. Naime, u čl. 1074. st. 1. ZOO-a predviđeno je da je proizvod *bilo koja pokretna stvar, kao i samostalni dio kad je ugrađen u neku pokretnu ili nepokretnu stvar*. Takvo odstupanje moglo je onda povući pitanje smatra li se nesamostalni dio glavne stvari proizvodom. Izmjenama i dopunama ZOO-a 2008. g. isti stavak izmijenjen je u *bilo koja pokretna stvar, pa i onda kad je ugrađena u neku drugu pokretnu ili nepokretnu stvar*. Zatim, u čl. 1078. st. 1. t. 2. ZOO-a (*da je na temelju okolnosti slučaja vjerojatno da neispravnost, a ni njezin uzrok, nisu postojali u vrijeme kad je stavio proizvod u promet*) u slučaju oslobođenja proizvođača od odgovornosti izostavljena je razina vjerojatnosti kao standard za dokazivanje nepostojanja neispravnosti, što nije u skladu s čl. 7. b) Direktive (*da je, s obzirom na okolnosti, vjerojatno da neispravnost koja je prouzročila štetu nije postojala u vrijeme kad je on stavljao proizvod na tržište ili da je neispravnost nastala poslije toga*). Postalo je upitno mora

⁶¹ Ibid., str. 31.-32.

li proizvođač neispravnost pred sudom dokazivati na razini vjerojatnosti ili ne.⁶² No, takve sumnje otklonjene su zastupanjem teze da se ta pitanja jednostavno rješavaju tumačenjem ZOO-a koje je *favor conventionis*, dakle trebaju se tumačiti u skladu sa svrhom i smislom Direktive. Iz navedenog proizlazi da proizvođač mora dokazivati neispravnost na razini vjerojatnosti. Takvo rješenje također je kasnije potvrđeno izmjenama i dopunama ZOO-a 2008. g.

Iz svega izloženog, može se izvesti zaključak da su odredbe Direktive pravilno implementirane u hrvatsko zakonodavstvo od strane hrvatskog zakonodavca te da ne postoje nikakva temeljna odstupanja koja bi narušila usklađenost ZOO-a s europskim modelom.⁶³

3.2.2. Elementi instituta

Pojam proizvoda u pravnom smislu treba biti shvaćen šire od uobičajenog razumijevanja tog pojma. Njime su zahvaćene sve vrste pokretnih stvari (čak i lijekovi), bez obzira na to radi li se o industrijski ili na koji drugi način prerađenim stvarima prije njihova stavljanja na tržište. Također, pod definiciju proizvoda potpadaju jednako tako nove i rabljene stvari, serijski proizvodi, oni manufakturno izrađeni, kao i unikati. Sukladno navedenom, možemo zaključiti da ne postoje privilegirani proizvodi koji ne bi bili obuhvaćeni definicijom. Nadalje, hrvatska pravna literatura i sudska praksa prihvatili su shvaćanje da su pokretne i ljudska krv, ostale tjelesne tekućine, tkiva, organi te reproduktivni materijal, jer postaju stvarima odvajanjem od ljudskog tijela – odredbe čl. 1074. st. 1. ZOO-a (*proizvod je bilo koja pokretna stvar, pa i onda kad je ugrađena u neku drugu pokretnu ili nepokretnu stvar*). Proizvodima treba smatrati i stvari ugrađene u ljudsko tijelo, kao što su *pacemaker*, kirurški konac ili zubne proteze.⁶⁴ Kroz sudsku praksu utvrđeno je i to da je čak i programska podrška (softver) proizvod.⁶⁵

⁶² Razina vjerojatnosti – sud je uvjerenja da je vjerojatno da određene činjenice postoje ili da ne postoje, dovoljno je da se utvrdi stanovita mogućnost da se ustanovljenje suda podudara sa stvarnošću – da ima više argumenata koji govore u prilog uvjerenju o postojanju relevantne činjenice nego onih koji govore protiv.

⁶³ Tepeš, *op. cit.* u bilj. 16, str. 33.

⁶⁴ Baretić, *op. cit.* u bilj. 4, str. 60.-66.

⁶⁵ Bevanda, *op. cit.* u bilj. 20, str. 35.

Pitanje stavljanja proizvoda na tržište važno je za utvrđivanje toga je li proizvođač odgovoran za takvu štetnu radnju. U obrazloženju Direktive navodi se kako je takvu sintagmu potrebno teleološki⁶⁶ tumačiti, tj. u njezinom naravnom smislu. Za to se traži postojanje dviju sastavnica: subjektivne (faktična svjesna i voljna radnja proizvođača, ne pravni posao) i objektivne (stvarno napuštanje tvornice ili pogona, tj. izlazak iz sfere utjecaja ili vlasti proizvođača – *Werktorprinzip*). Nije od značaja po kojem je pravnom temelju proizvod stavljen na tržište. Prema tome, smatrat će se da je proizvod stavljen na tržište ako su treće osobe izložene njegovom štetnom djelovanju neovisno o tome radi li se o ugovoru o kupoprodaji, zakupu ili bilo kojem drugom ugovoru.⁶⁷ Dovoljno je pritom to da je pojedini neispravan proizvod zaista stavljen na tržište. Postoji mogućnost da se trenutak stavljanja proizvoda na tržište razlikuje od osobe do osobe. Za proizvođača, to će biti trenutak kada ga je isporučio uvozniku za hrvatsko tržište, za uvoznika onda kada ga je isporučio maloprodajnom lancu, a za maloprodajni lanac kada je kupcu prodao proizvod.⁶⁸

Što se tiče pitanja tko bi se sve mogao pojaviti kao štetnik u okviru odredaba ZOO-a, potrebno je uočiti moguću ulogu Republike Hrvatske kao i jedinica lokalne i regionalne (područne) samouprave. Spomenuta tijela javne vlasti nisu proizvođači, distributeri ili uvoznici neispravnih proizvoda, ali se mogu pojaviti kao štetnici prema odredbama ZOO-a o odgovornosti za neispravan proizvod. Tako primjerice, štetnik može biti i ustanova (primjerice bolnica) jer u njezinu djelatnost pripada stavljanje proizvoda na tržište. Prema čl. 59. Zakona o ustanovama⁶⁹, ustanova odgovara za naknadu štete samostalno i cijelom svojom imovinom. No, za takvu štetu solidarno odgovara i njezin osnivač, koji može biti Republika Hrvatska ili jedinica lokalne ili regionalne (područne) samouprave.⁷⁰

Ako je proizvod sukladan s temeljnim sigurnosnim zahtjevima koji predstavljaju minimalni standard sigurnosti i kojima se nastoje ukloniti samo neprihvatljivo visoki rizici, takva sukladnost predstavlja samo oborivu presumpciju o sigurnosti tog proizvoda. Oštećenik može pokušati dokazati da javnost može opravdano očekivati veći stupanj sigurnosti od minimalnog standarda.

⁶⁶ Svrhovito – takvim tumačenjem utvrđuje se pravo značenje pravne norme na osnovi njezina cilja; danas mu se pridaje odlučujuća važnost.

⁶⁷ Baretić, *op. cit.* u bilj. 4, str. 67.-68.

⁶⁸ Baretić, *op. cit.* u bilj. 2, str. 49.

⁶⁹ Zakon o ustanovama (NN 76/93, 29/97, 47/99, 35/08, 127/19, 151/22)

⁷⁰ Baretić, *op. cit.* u bilj. 4, str. 73.-74.

Ako uspije u tome, simultano će dokazati da je taj proizvod neispravan, iako je sukladan s minimalnim standardom sigurnosti. No, ako taj proizvod nije sukladan s minimalnim standardom sigurnosti, zasigurno je neispravan.⁷¹

Zanimljivo je da viša sila (*vis maior*) nije predviđena kao poseban razlog isključenja odgovornosti proizvođača iz čl. 1078. ZOO-a ili čl. 7. Direktive. Takvo rješenje je neprimjereno i nekonzistentno. Ako se proizvođač može osloboditi odgovornosti tako da dokaže da je šteta nastala slučajno (odbrana razvojnim rizikom), onda mu treba omogućiti da se obrani i pozivanjem na višu silu kao egzoneracijski razlog.⁷² No, to ne sprječava proizvođača da se pozove na opća pravila ZOO-a o odgovornosti za štetu.

Odredbom čl. 1080. st. 1. ZOO-a propisano je da je ostvarivanje prava na naknadu štete ograničeno subjektivnim zastarnim rokom od tri godine te prekluzivnim rokom od deset godina, što je u skladu s čl. 10. i 11. Direktive.

3.2.3. Odnos prema drugim vrstama odgovornosti

Zbog sličnosti u pravnoj terminologiji i bliskosti zakonskog uređenja, često se institut odgovornosti za materijalne nedostatke i institut komercijalnog jamstva⁷³ nepravilno zamjenjuju s institutom odgovornosti za neispravan proizvod. Sva tri instituta su u cijelosti autonomni i neovisni te se međusobno ne isključuju. Kupac, potencijalni oštećenik, može imati nekoliko kumulativno postavljenih zahtjeva u vezi neispravnosti, odnosno nedostatka kupljene stvari, ako su ispunjene zakonske pretpostavke za svaki od njih.⁷⁴

⁷¹ *Ibid.*, str. 75.-76.

⁷² Bevanda, *op. cit.* u bilj. 20, str. 38.

⁷³ Čl. 423. st. 1. ZOO-a (NN 35/05, 41/08, 125/11, 78/15, 29/18, 126/21, 114/22, 156/22): „Komercijalno jamstvo je svaka obveza kojom se prodavatelj ili proizvođač (davatelj jamstva), povrh zakonske obveze prodavatelja koja se odnosi na odgovornost za materijalne nedostatke stvari, obvezuje kupcu vratiti plaćenu cijenu ili zamijeniti, popraviti ili servisirati stvar ako ona ne zadovoljava specifikacije ili druge zahtjeve koji su navedeni u izjavi o jamstvu ili u relevantnom reklamnom materijalu koji je dostupan u trenutku ili prije sklapanja ugovora.“

⁷⁴ Hruška, A., *Odgovornost za neispravan proizvod*, Pravo i porezi: časopis za pravnu i ekonomsku teoriju i praksu, Zagreb, lipanj 2020., str. 85.

Za odgovornost na temelju komercijalnog jamstva, potrebno je davanje izjave kupcu o komercijalnom jamstvu. Tim jamstvom prodavatelj ili proizvođač jamči da će proizvod (kupljena stvar) biti ispravan kroz određeno vrijeme. Odgovornost za materijalne nedostatke kao posebna vrsta ugovorne odgovornosti proizlazi iz zakona, što znači da nije potrebna dodatna izjava. Ona obuhvaća svaku vrstu kupljene stvari, a pravo pozivanja na nju ima svaki kupac. U slučaju uočavanja nedostatka neposredno nakon kupnje, kupcu bi bilo pogodnije da se pozove na odredbe o odgovornosti za materijalne nedostatke umjesto odredbi o komercijalnom jamstvu. Na kupcu je izbor da tako dobije novu stvar u zamjenu, umjesto slanja stvari u ovlaštenu servis. Razlog tome leži u činjenici da bi se iskorištavanjem izjave o komercijalnom jamstvu i slanjem stvari u ovlaštenu servis kupac izložio mogućnosti okrivljavanja za neispravnost. Isto tako, nepovoljnost pozivanja na odredbe o odgovornosti za materijalne nedostatke ogleda se u tome što za nju vrijede vrlo kratki prekluzivni rokovi. Prema čl. 400. st. 9. i 10. ZOO-a, presumira se da je nedostatak koji se pojavio u roku jedne godine od prijelaza rizika na kupca postojao u vrijeme prijelaza rizika (šest mjeseci za trgovačke ugovore). Takva oboriva presumpcija značajno olakšava položaj kupca, a prodavatelj može dokazati suprotno.⁷⁵ Važna razlika u odnosu na neispravan proizvod je ta da on u povećanoj mjeri ugrožava sigurnost ljudi, dok se stvar koja ima materijalni nedostatak ne može upotrebljavati u svrhu za koju je namijenjena.⁷⁶

Što se tiče prava koja pripadaju kupcu ili oštećeniku, postoje neke razlike. Cilj instituta odgovornosti za materijalne nedostatke i instituta komercijalnog jamstva sastoji se u ispunjenju ugovora otklanjanjem nedostatka na kupljenoj stvari, odnosno ispravljanju povrede načela jednake vrijednosti činidaba. Popravlja se šteta na samoj stvari s nedostatkom (*damnum quoad rem*). S druge strane, cilj instituta odgovornosti za neispravan proizvod je popravljjanje štete izazvane neispravnosću proizvoda, i to sporedne štete na imovini različitoj od samog neispravnog proizvoda (*damnum circa rem* i *damnum extra rem*).⁷⁷

Glede odgovorne osobe, nailazimo na djelomično približavanje instituta. Za materijalne nedostatke odgovara samo prodavatelj, dok na temelju garancije solidarno odgovaraju proizvođač i prodavatelj ili isključivo prodavatelj, ovisno o tome tko je dao izjavu o komercijalnom jamstvu.

⁷⁵ *Ibid.*

⁷⁶ Vidi: čl. 401. st. 1 i 2. ZOO-a (NN 35/05, 41/08, 125/11, 78/15, 29/18, 126/21, 114/22, 156/22)

⁷⁷ Klasiček, D., *Odgovornost za neispravan proizvod*, Hrvatska pravna revija, Zagreb, rujan 2017., str. 15.

Kod odgovornosti za neispravan proizvod primarno odgovara proizvođač, a sam pojam podrazumijeva širok krug pasivno legitimiranih osoba.⁷⁸

Razlikuje se i postupak ostvarivanja prava po navedenim pravnim osnovama. S obzirom na prava iz odgovornosti za materijalne nedostatke i komercijalnog jamstva, njihovo ostvarivanje pred redovnim sudovima predstavlja zadnji korak, dok je to jedini korak kod odgovornosti za neispravan proizvod. U slučaju kupnje stvari s materijalnim nedostatkom, kupac mora obavijestiti prodavatelja o postojećim nedostacima jer mu inače prijeti protek prekluzivnog roka. Prodavatelj mora postupiti po zahtjevu kupca, odnosno zamijeniti stvar s novom, vratiti kupovninu, sniziti cijenu ili popraviti stvar. Ako kupljena stvar tijekom trajanja komercijalnog jamstva postane neispravna, kupac bi se najprije trebao obratiti prodavatelju radi ostvarenja svojih prava kroz navedene zakonske mogućnosti. Ako ne uspije u tome, može pokrenuti parnicu ili pokušati riješiti spor mirenjem.⁷⁹ Postoji i mogućnost da ugovaratelji svojom voljom odstupe od zakonskih odredaba o komercijalnom jamstvu. Mogu i ograničiti ili sasvim isključiti prodavateljevu odgovornost za materijalne nedostatke.

Što se tiče odgovornosti za štetu od opasne stvari ili opasne djelatnosti, može se naizgled zaključiti da bi se neispravan proizvod opravdano mogao smatrati opasnom stvari. Prednost navedenog instituta je ta što bi oštećenik na temelju tih pravila mogao ostvariti potpunu naknadu štete, uključujući i neimovinsku, uz olakšanje njegovog položaja s činjenicom da se presumira uzročna veza i krivnja vlasnika opasne stvari kao štetnika. Nažalost, problem se skriva u činjenici da za štetu od opasne stvari odgovara vlasnik stvari, a to je uglavnom oštećenik pa bi morao tužiti samoga sebe. Ta pravila mogu biti korisna u slučaju da je šteta od neispravnog proizvoda nastala trećoj osobi, kao posrednom oštećeniku.⁸⁰ Ipak, ne može se svaki proizvod smatrati opasnom stvari. Kod pojma opasne stvari postoji subjektivna svijest o opasnosti, dok se kod pojma proizvoda s nedostatkom potonji smatra ispravnim i bezopasnim zbog općeg uvjerenja da je takav. Objektivno gledano, opasnost je imanentna u okviru pojma opasne stvari kao vrste stvari, dok u okviru pojma proizvoda s nedostatkom opasnost nije vezana za tu vrstu stvari, već za jedan

⁷⁸ Hruška, *op. cit.* u bilj. 74, str. 86.

⁷⁹ *Ibid.*

⁸⁰ Klasiček, *op. cit.* u bilj. 77, str. 15.

nedostatak, odnosno neispravnost u konkretnoj stvari. Međutim, postoje proizvodi koji su obuhvaćeni obama pojmovima.⁸¹

Zaključno, postoji mogućnost oštećenikovog posezanja za općim pravilima izvanugovorne odgovornosti za štetu kao subjektivne odgovornosti, gdje bi oštećenik tada morao dokazivati krivnju proizvođača kao štetnika. Proizvođač bi se mogao lako osloboditi odgovornosti dokazavši da nije kriv za štetu, i to činjenicom usklađenosti njegove proizvodnje s temeljnim sigurnosnim zahtjevima i pravilima struke. Stoga je logičnije da se oštećenik posluži pravilima objektivne odgovornosti. Postoji mala mogućnost da je oštećenik u ugovornom odnosu s proizvođačem. U tom bi se slučaju primjenjivala opća pravila ugovorne odgovornosti za neispravan proizvod. Također, prodavatelj koji nije proizvođač mogao bi se obraniti prigovorom da neispravnost proizvoda potječe od proizvođača.⁸²

3.3. Praksa Suda Europske unije

U predmetu *Commission v. UK*⁸³ koji se ticao isključivo ispravnosti implementacije Direktive u nacionalno zakonodavstvo Ujedinjenog Kraljevstva, Sud Europske unije (dalje u tekstu: Sud) uspostavio je presedan prihvaćajući stajalište da Direktiva ima izravan horizontalni učinak. Problem je bio u tome što je Sud očekivao od nacionalnih sudova da tumače nacionalno pravo *praeter* ili *contra legem*.⁸⁴ Britanski Zakon o zaštiti potrošača (*Consumer Protection Act*) izričito propisuje da se egzoneracijski razlog obrane razvojnim rizikom odnosi na specifično proizvodno područje. Time se proizvođačevo nepoštovanje dužne pažnje, u pogledu stanja znanosti i tehničkog znanja u trenutku stavljanja određenog proizvoda na tržište, ograničavalo na određenu struku.⁸⁵ U

⁸¹ Bevanda, *op. cit.* u bilj. 20, str. 41.

⁸² Klarić P., Vedriš M., Građansko pravo – Opći dio, stvarno pravo, obvezno i nasljedno pravo, XIV. izmijenjeno i dopunjeno izdanje, Narodne novine, Zagreb, 2014., str. 621.

⁸³ Presuda *Commission of the European Communities v. United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland*, C-300/95, EU:C:1997:255

⁸⁴ Mimo ili protiv zakona.

⁸⁵ Čl. 4. st. 1. britanskog Zakona o zaštiti potrošača iz 1987. propisuje: „Da stanje znanstvenih i tehničkih spoznaja u relevantno vrijeme nije bilo takvo da bi se moglo očekivati da će proizvođač proizvoda istog opisa kao predmetni proizvod otkriti nedostatak ako je postojao u njegovim proizvodima dok su bili pod njegovom kontrolom.“

obrazloženju presude, Sud je naveo da je Ujedinjeno Kraljevstvo ispravno implementiralo Direktivu (iako formalnopravno nije bilo tako) i da se nada da će britanski sudovi primjenjivati nacionalni zakon u skladu sa svrhom i ciljem Direktive. Drugim riječima – neovisno o specifičnom proizvodnom području. Isto stajalište potvrdio je u presudama C-322/88⁸⁶ i C-188/91⁸⁷, neovisno o činjenici da europsko pravo u nekim slučajevima nema obvezujući karakter (preporuke). Isto je primjenjivo *mutatis mutandis* i na druge države članice Europske unije. Navedeni slučaj bio je vrlo važan za opći razvoj europskog prava.⁸⁸

U predmetu *Mariá Victoria González Sánchez v. Medicina Asturiana SA*⁸⁹ pojavilo se pitanje tumačenja čl. 13. Direktive. Sud je utvrdio da Direktiva ne sadrži odredbe koje bi jamčile veću razinu zaštite oštećenika te da je cilj Direktive bila maksimalna harmonizacija, zbog čega ne postoji mogućnost da države članice pod istim pretpostavkama primjenjuju opća pravila ugovorne ili izvanugovorne odgovornosti i na slučajeve odgovornosti proizvođača. To bi bilo moguće da se ta pravila temelje na nekim drugim pretpostavkama, npr. na krivnji štetnika (subjektivna odgovornost) ili pretpostavkama posebne objektivne odgovornosti po pravilima koja su donesena u državama članicama prije notifikacije Direktive. Postoji i druga mogućnost – primjena pravila posebnog sustava odgovornosti, koji se odnosi na specifično proizvodno područje (npr. lijekovi). Dakle, Sud je zauzeo stajalište o restriktivnom tumačenju čl. 13. Direktive.⁹⁰

U predmetima C-52/00⁹¹ i C-154/00⁹², Sud je donio presude koje su se ticale pogrešne implementacije odredaba Direktive u nacionalna zakonodavstva Francuske i Grčke. Obje države su izgubile spor jer nisu unijele odredbu čl. 9. st. 1. b) Direktive, koja se odnosi na kvantitativno ograničenje polja primjene. Time su propisale veću razinu zaštite oštećenika jer odgovornost proizvođača nije bila ograničena na dio štete koji prelazi iznos od 500 eura. Cilj Direktive, koji je težio uravnoteženju interesa između proizvođača i oštećenika, nije bio ispunjen.

⁸⁶ Presuda *Salvatore Grimaldi v. Fonds des maladies professionnelles*, C-322/88, EU:C:1989:646

⁸⁷ Presuda *Deutsche Shell AG v. Hauptzollamt Hamburg-Harburg*, C-188/91, EU:C:1993:24

⁸⁸ Livaja, *op. cit.* u bilj. 5, str. 142. i 150.

⁸⁹ Presuda *Mariá Victoria González Sánchez v. Medicina Asturiana SA*, C-183/00, EU:C:2002:255

⁹⁰ Tepeš, *op. cit.* u bilj. 16, str. 22.-24.

⁹¹ Presuda *Commission of the European Communities v. French Republic*, C-52/00, EU:C:2002:252

⁹² Presuda *Commission of the European Communities v. Hellenic Republic*, C-154/00, EU:C:2002:254

U predmetu C-327/05⁹³ radilo se također o pogrešnoj implementaciji čl. 3. st. 3. Direktive jer se odgovornost za štetu jednako protezala na distributera kao i na proizvođača, a ne primarno na proizvođača.

U predmetu C-495/10⁹⁴ radilo se o pogrešnom tumačenju pravila nacionalnog zakonodavstva, gdje je Sud utvrdio da zdravstvena ustanova nije bila proizvođač neispravnog proizvoda korištenog tijekom operacije, stoga se odredba čl. 3. Direktive ne može odnositi na zdravstvenu ustanovu. No, Direktiva ne sprječava državu članicu da zdravstvenu ustanovu smatra odgovornom za nanesenu štetu, iako nije kriva. Zdravstvena ustanova kao pružatelj zdravstvenih usluga može biti distributer, ako pružanje takvih usluga predstavlja njezinu poslovnu djelatnost. Isto tako, i zdravstvena ustanova i oštećenik zadržavaju pravo tužiti proizvođača ako su ispunjene pretpostavke odgovornosti iz Direktive.

U predmetima C-503/13 i C-504/13⁹⁵ Sud potvrđuje jedno novo stajalište oko tumačenja pojma neispravnog proizvoda. Radi se o tome da se takav proizvod može kvalificirati kao neispravan bez potrebe za dokazivanjem navedene neispravnosti tog proizvoda, ako pripada istoj skupini ili proizvodnoj seriji i ako je u ranijim pojedinačnim slučajevima već bila dokazana neispravnost te serije proizvoda.

4. EUROPSKI MODEL – *DE LEGE FERENDA*

4.1. Poticaj revizije

⁹³ Presuda *Commission of the European Communities v. Kingdom of Denmark*, C-327/05, EU:C:2007:409

⁹⁴ Presuda *Centre hospitalier universitaire de Besançon v. Thomas Dutrueux, Caisse primaire d'assurance maladie du Jura*, CURIA – Court of Justice of the European Union, C-495/10, EU:C:2011:869

⁹⁵ Presuda *Boston Scientific Medizintechnik GmbH v. AOK Sachsen-Anhalt-Die Gesundheitskasse i Betriebskrankenkasse RWE*, C-503/13, C-504/13, EU:C:2015:148

Sukladno Novom akcijskom planu Europske komisije za kružno gospodarstvo iz 2020. g.⁹⁶, kružni poslovni modeli u kojima su proizvodi popravljani, reciklirani, obnavljani i nadograđivani, ukazuju na potrebu revizije postojećih pravila o odgovornosti za neispravan proizvod. Problem leži u tome što ta pravila ne određuju tko bi bio odgovoran za neispravnosti koje su rezultat promjena učinjenih na proizvodima nakon njihova stavljanja na tržište. Ovdje osobito dolaze u obzir UI sustavi i digitalni proizvodi. Zatim, moderni lanci opskrbe uključuju nove gospodarske subjekte poput pružatelja usluga provođenja narudžbi i platformi za e-trgovinu, koji se baš i ne uklapaju u tradicionalne lance opskrbe pod postojećim pravnim okvirom. Jedan od izazova je i osiguravanje dostupnosti odštete za oštećenike, kada su za štetu odgovorni neispravni proizvodi uvezeni izvan Europske unije.

U rujnu 2022. g., Europska komisija objavila je dva komplementarna prijedloga direktiva s ciljem adaptacije postojećih pravila o odgovornosti za nove digitalne tehnologije (uključujući UI sustave) i za kružno gospodarstvo. To je Prijedlog revidirane Direktive o odgovornosti za neispravne proizvode (dalje u tekstu: Prijedlog Direktive)⁹⁷, uz zadržavanje istog pravnog režima odgovornosti; i Prijedlog Direktive o odgovornosti za umjetnu inteligenciju⁹⁸, koja bi se bazirala na posebnim pravilima subjektivne izvanugovorne odgovornosti za štetu, konkretno na načelu presumirane krivnje. Namjera Komisije je spriječiti preklapanja u pogledu oštećenikovih zahtjeva za naknadu štete, po pravilima obaju prijedloga novih direktiva.

4.2. Glavne odredbe Prijedloga Direktive

⁹⁶ *Komunikacija Komisije Europskom parlamentu, Vijeću, Europskom gospodarskom i socijalnom odboru i Odboru regija – Novi akcijski plan za kružno gospodarstvo, Za čišću i konkurentniju Europu*, COM (2020) final, Bruxelles, 11.3.2020., <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1583933814386&uri=COM:2020:98:FIN> (25.4.2023.)

⁹⁷ *Prijedlog Direktive Europskog parlamenta i vijeća o odgovornosti za neispravne proizvode*, COM (2022) 495 final, 28.9.2022., <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52022PC0495> (25.4.2023.)

⁹⁸ *Prijedlog Direktive o prilagodbi pravila o izvanugovornoj građanskopravnoj odgovornosti s obzirom na umjetnu inteligenciju (Direktiva o odgovornosti za umjetnu inteligenciju)*, COM (2022) 496 final, 28.9.2022, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52022PC0496> (25.4.2023.)

U pogledu prilagodbe polja primjene postojeće Direktive digitalnom dobu, Prijedlog Direktive proširuje definicije i narav pojedinih elemenata instituta odgovornosti za neispravan proizvod.

Pod pojmom proizvoda (čl. 4.) predlaže se ovaj put izričito obuhvaćanje sljedećeg: a) softvera i njegovih nadogradnji – ugrađen u hardver ili samostalan, uključujući UI sustave; b) datoteka za digitalnu proizvodnju – koje omogućavaju automatizirano upravljanje strojevima ili alatima, kao što su 3D pisači; c) povezanih (digitalnih) usluga – kad su nužne za funkcioniranje proizvoda kao njegovih sastavnih dijelova, s kojim su međusobno povezane ili integrirane (npr. usluge navigacije u autonomnom vozilu). Kako ne bi došlo do nepotrebnog ometanja inovacija, uvodna izjava 13. navodi da se Prijedlog Direktive ne bi smio primijeniti na besplatni softver otvorenog koda koji je razvijen ili isporučen izvan okvira trgovačke djelatnosti, uključujući njegov izvorni kod i izmijenjene verzije.

Što se tiče pojma proizvođača, tj. gospodarskog subjekta (čl. 7.), on bi obuhvaćao sljedeće: a) proizvođača proizvoda ili sastavnog dijela, b) pružatelja povezane usluge, c) ovlaštenog predstavnika, d) uvoznika, e) pružatelja usluga provođenja narudžbi ili distributera. U prijevodu, odgovornost proizvođača protezala bi se na svaki gospodarski subjekt koji je značajno izmijenio proizvod, što je izvan kontrole proizvođača. Kao posljednje sredstvo, oštećenik bi mogao tužiti pružatelja usluga provođenja narudžbi koji u okviru svoje trgovačke djelatnosti pruža najmanje dvije od sljedećih usluga: skladištenje, pakiranje, adresiranje i slanje proizvoda. Prema uvodnoj izjavi 28., kad internetske platforme prikazuju proizvod ili na drugi način omogućuju određenu poslovnu transakciju, smatra ih se odgovornima na isti način kao i distributere. To je ipak moguće samo onda kad internetska platforma odmah ne odredi odgovarajućeg gospodarskog subjekta (proizvođača, uvoznika ili distributera neispravnog proizvoda) sa sjedištem u Europskoj uniji.

Što se tiče pojma štete (čl. 4. st. 6), predmetno proširenje primjene obuhvaćalo bi materijalne gubitke zbog već postojećih vrsta štete (smrt ili tjelesna ozljeda), ali se ovaj put izričito isključuje šteta na komercijalnoj imovini (imovina koja nije namijenjena osobnoj uporabi ili potrošnji), a dodaje neimovinska šteta (medicinski priznata šteta psihičkom zdravlju), kao i ona na podacima koji se ne upotrebljavaju isključivo u profesionalne svrhe.

Također, traži se uklanjanje odredbi o pragu od 500 eura i maksimalnoj financijskoj granici od 70 milijuna eura za visinu odštete. Prema čl. 14., traži se i produženje prekluzivnog roka od deset godina na petnaest godina za slučaj kasnijeg nastanka tjelesne ozljede.

Glede pojma štetne radnje (uvodna izjava 37. i 38.), proizvođači bi trebali ostati odgovorni za neispravnost koja bi se javila kasnije zbog softvera ili povezanih usluga pod njihovom kontrolom, bilo u obliku nadogradnje ili ažuriranja softvera za uklanjanje sigurnosnih ranjivosti i održavanja sigurnosti proizvoda, ili algoritama za strojno učenje⁹⁹.

Prema čl. 8. Prijedloga Direktive, proizvođač bi morao po naredbi suda otkriti relevantne dokaze koji su mu na raspolaganju, ako je oštećenik iznio dostatne činjenice i dokaze za utvrđivanje vjerodostojnosti zahtjeva za naknadu štete. Naravno, pazilo bi se na interese trećih u vezi zaštite povjerljivih podataka i poslovnih tajni.

Možda i najvažnija odredba jest ona čl. 9. Prijedloga Direktive koja značajno olakšava položaj oštećenika uvođenjem presumpcije neispravnosti i uzročne veze između štete i neispravnog proizvoda. Za presumpciju neispravnosti određene su sljedeće pretpostavke: a) tuženik nije otkrio relevantnih dokaza kojima raspolaže, b) tužitelj je dokazao da proizvod nije u skladu s obveznim sigurnosnim zahtjevima i c) tužitelj je dokazao da je šteta uzrokovana očitim kvarom proizvoda. Za presumpciju postojanja uzročne veze, potrebno je ispuniti sljedeće pretpostavke: a) da je šteta uobičajena za tu vrstu neispravnosti i b) da tehnička ili znanstvena kompleksnost uzrokuju iznimne teškoće u dokazivanju odgovornosti (UI sustavi s učinkom crne kutije). Proizvođač ima pravo osporavati postojanje pretjeranih poteškoća ili spomenutih presumpcija.

Prijedlog Direktive kroz čl. 10. određuje, uz postojeće egzoneracijske razloge, jednu novost. Obrana razvojnim rizikom neće više biti opcijaska odredba za države članice. Isto tako, proizvođač više neće biti izuzet od odgovornosti ako je neispravnost proizvoda uzrokovana (pod uvjetom da je to pod kontrolom proizvođača): a) povezanom uslugom; b) softverom, uključujući njegova ažuriranja ili nadogradnje; ili c) neprovedenim ažuriranjima ili nadogradnjama softvera koji su neophodni za održavanje sigurnosti.

⁹⁹ Pristup koji UI sustavi koriste za obavljanje svog zadatka. Općenito, to je predviđanje izlaznih vrijednosti iz danih ulaznih podataka. Ovisno o vrsti problema na koji pokušavamo odgovoriti, dostupnoj procesorskoj snazi i vrsti podataka koje imamo, razlikujemo nadzirane, nenadzirane i algoritme učenja s pojačanjem.

5. ZAKLJUČAK

U ovom radu iscrpno je izložen tijek predmetnog instituta, njegov *raison d'être*, prilagodljivost različitim pravnim krugovima i nacionalnim zakonodavstvima te razlozi njegove neophodnosti u okvirima suvremenog načina života.

Iterirao bih jednu često pogrešnu kvalifikaciju ili tumačenje svrhe i smisla tih posebnih pravila, a to je činjenica da se ovdje ne radi o pravilima o zaštiti potrošača na način da ih se štiti kad nastupaju isključivo u osobnom svojstvu, već se njima štiti svaki potencijalni oštećenik. Smatram da je postojećim pravilima u hrvatskom zakonodavstvu, kao i na europskoj razini uglavnom postignuta značajna razina zaštite interesa oštećenika i proizvođača, osobito kod istaknutih prednosti takvog modela. Takvo rješenje je terminološki precizno, lako primjenjivo te dovoljno elastično. Kod američkog modela, vidljivi su posebni razlozi drukčijeg pristupa predmetnoj materiji. Kad sagledamo istaknute sudske predmete, smatram da su i dosad kroz praksu Suda Europske unije na poprilično adekvatan način tumačeni svrha i cilj Direktive. Što se tiče odnosa s drugim vrstama odgovornosti, pravicima praktičarima dostupan je širok izbor odijeljenih i međusobno ovisnih sustava pravila za pružanje adekvatne pravne zaštite klijentima.

Temeljiti pregled odredbi novog Prijedloga Direktive ukazuje na očitu namjeru daljnjeg poboljšanja položaja oštećenika kroz proširenje polja njegove primjene na nove vrste proizvoda i usluga te vrste šteta i kruga pasivno legitimiranih osoba. Svakako je poželjno obuhvatiti softvere zbog problema s njihovom kvalifikacijom kao materijalne imovine. Može se reći da postojeći tehnološko neutralni režim odgovornosti dovoljno efikasno obuhvaća UI sustave i ostale digitalne proizvode. Bilo bi primjerenije ograničiti nova pravila samo na visokorizične slučajeve uporabe. Internetske platforme nemaju pristup ni kontrolu nad proizvodima, što ih stavlja u nepovoljniji položaj. Smatram da je potrebno obuhvatiti druge gospodarske subjekte, pogotovo one koji su izvršili značajne izmjene na proizvodu koji je već stavljen na tržište. Očito je i da bi uklanjanje odredbi o granicama minimalne i maksimalne visine odštete narušilo financijske interese i održivost proizvođača, s gledišta obveznog osiguranja i osiguranih rizika. Sve u svemu, neupitna je uloga ovog pravnog područja u zaštiti jedinstvenog tržišta i prava Europske unije.

6. POPIS LITERATURE

Izvori stručne i znanstvene pravne književnosti

1. Klarić P., Vedriš M., Građansko pravo – Opći dio, stvarno pravo, obvezno i nasljedno pravo, XIV. izmijenjeno i dopunjeno izdanje, Narodne novine, Zagreb, 2014.
2. Baretić, M., Građanskopravna odgovornost za neispravan proizvod, doktorska disertacija, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2005.
3. Baretić, M., Građanskopravna odgovornost za neispravan proizvod u zdravstvu, Građanskopravna odgovornost u medicini: okrugli stol održan 27. veljače 2008. u palači HAZU u Zagrebu, 2008.
4. Baretić, M., Odgovornost za neispravan proizvod, Autorizirano izlaganje uvodničara Marka Baretića na 111. tribini Pravnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu i Kluba pravnika grada Zagreba, Bilten br. 40., Zagreb, 2006.
5. Tepeš, N., Pravo mjerodavno za odgovornost proizvođača za štetu od neispravnog proizvoda, doktorska disertacija, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2006.
6. Klasiček, D., Odgovornost za neispravan proizvod, Hrvatska pravna revija, Zagreb, rujan 2017.
7. Hruška, A., Odgovornost za neispravan proizvod, Pravo i porezi: časopis za pravnu i ekonomsku teoriju i praksu, Zagreb, lipanj 2020.
8. Bevanda, M., Sigurnost igračaka i građanskopravna odgovornost za neispravne igračke, Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, siječanj 2011.
9. Mlikotin-Tomić, D., Odgovornost za naknadu štete bez krivnje prema novom hrvatskom i europskom pravu, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, vol. 56, posebni br., 2006.
10. Bevanda, M., Odgovornost za štetu izazvanu neispravnim proizvodom u hrvatskom i bosanskohercegovačkom pravu, Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, vol. 28, br. 1, 2007.

11. Livaja, J., Ograničenje i isključenje odgovornosti za štetu izazvanu neispravnim proizvodom – europski, američki i domaći model odgovornosti za štetu, Zbornik radova Pravnog fakulteta Sveučilišta u Mostaru, vol. 1, br. XXVI., 2018.

12. Novotná, M., Conceptual Autonomy and Semantic Identity in EU Law: Balancing on the Edge of Prescription and Extinguishment of a Right, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, vol. 71, br. 6, 2021.

Propisi

1. Zakon o obveznim odnosima (NN 35/05, 41/08, 125/11, 78/15, 29/18, 126/21, 114/22, 156/22)
2. Direktiva 85/374/EEZ Vijeća od 25. srpnja 1985. o približavanju zakona i drugih propisa država članica u vezi s odgovornošću za neispravne proizvode
3. Direktiva 1999/34/EZ Europskog parlamenta i Vijeća od 10. svibnja 1999. o izmjeni Direktive Vijeća 85/374/EEZ o usklađivanju zakona i drugih propisa država članica u vezi s odgovornošću za neispravne proizvode
4. Haška konvencija o mjerodavnom pravu za odgovornost proizvođača za svoje proizvode iz 1973.
5. Zakon o ustanovama (NN 76/93, 29/97, 47/99, 35/08, 127/19, 151/22)

Elektronički izvori

1. Komunikacija Komisije Europskom parlamentu, Vijeću, Europskom gospodarskom i socijalnom odboru i Odboru regija – Novi akcijski plan za kružno gospodarstvo, Za čišću i konkurentniju Europu, COM (2020) final, Bruxelles, 11.3.2020., <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1583933814386&uri=COM:2020:98:FIN> (25.4.2023.)
2. Prijedlog Direktive Europskog parlamenta i vijeća o odgovornosti za neispravne proizvode, COM (2022) 495 final, 28.9.2022., <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52022PC0495> (25.4.2023.)

3. Prijedlog Direktive o prilagodbi pravila o izvanugovornoj građanskopravnoj odgovornosti s obzirom na umjetnu inteligenciju (Direktiva o odgovornosti za umjetnu inteligenciju), COM (2022) 496 final, 28.9.2022, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52022PC0496> (25.4.2023.)

Praksa Suda Europske unije

1. Presuda *Commission of the European Communities v. United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland*, C-300/95, EU:C:1997:255
2. Presuda *Salvatore Grimaldi v. Fonds des maladies professionnelles*, C-322/88, EU:C:1989:646
3. Presuda *Deutsche Shell AG v. Hauptzollamt Hamburg-Harburg*, C-188/91, EU:C:1993:24
4. Presuda *Commission of the European Communities v. Kingdom of Denmark*, C-327/05, EU:C:2007:409
5. Presuda *Mariá Victoria Gonzáles Sánchez v. Medicina Asturiana SA*, C-183/00, EU:C:2002:255
6. Presuda *Centre hospitalier universitaire de Besançon v. Thomas Dutrueux, Caisse primaire d'assurance maladie du Jura*, CURIA – Court of Justice of the European Union, C-495/10, EU:C:2011:869
7. Presuda *Boston Scientific Medizintechnik GmbH v. AOK Sachsen-Anhalt-Die Gesundheitskasse i Betriebskrankenkasse RWE*, C-503/13, C-504/13, EU:C:2015:148
8. Presuda *Commission of the European Communities v. French Republic*, C-52/00, EU:C:2002:252
9. Presuda *Commission of the European Communities v. Hellenic Republic*, C-154/00, EU:C:2002:254